

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΥΣΣΗΣ *

Υ Π Ο

ΗΛΙΑ ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ δ. θ.

Ἡ μορφή Γρηγορίου τοῦ Νύσσης καταλαμβάνει, ὡς γνωστόν, ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξύ τῶν Πατέρων τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἀξιόλογοι μελέται ἔχουν ἐκπονηθῆ, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη, πολὺ δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ἡ ὑπὸ τοῦ W. Jaeger ἀναληφθεῖσα καὶ τῇ βοηθείᾳ πολλῶν συνεργατῶν ἐπιτυχῶς μέχρι τῆς σήμερον συνεχιζομένη κριτικὴ ἔκδοσις τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Ἐν τῇ μετὰ χειρᾶς μελέτῃ θὰ παρουσιάσωμεν ὀρισμένα μόνον σημεῖα τῆς Χριστολογίας τοῦ Γρηγορίου ἀποβλέποντες τὸ μὲν εἰς τὴν ἑξαρσιν τῆς σημασίας αὐτοῦ διὰ τὴν καθόλου ἀνάπτυξιν τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἐπὶ μονοφυσιτισμῶ κατ' αὐτοῦ διατυπωθείσης κατηγορίας προελλούσης κατόπιν μιᾶς συστηματικῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ ἔργου του.

Ὡς εἰς εἰδικὴν μελέτην εἴχομεν τονίσει, «ὁ Γρηγόριος παρὰ τὰς περὶ μονοφυσιτισμοῦ κατ' αὐτοῦ διατυπωθείσας κατηγορίας ὀφειλομένας εἰς τὴν προσπάθειαν τούτου νὰ ἐξάρῃ ἐνίοτε διὰ τολμηρῶν εἰκόνων τὴν ὑφισταμένην ἔνωσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, οὐχὶ ἀπλῶς ἀφίσταται τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων Καππαδοκῶν εὐρίσκεται εἰς τὸ μεταίχιμιον τῶν τάσεων τῶν δύο μεγάλων Σχολῶν Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ἀντιοχειανῆς, ἐναρμονίζων ἀριστα ταύτας καὶ προπαρασκευάζων τὸ ἔδαφος τῆς διὰ τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος τελικῆς διατυπώσεως τοῦ δόγματος, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν σχέσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων»¹.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐξαίρουσι καὶ διαπρεπεῖς ἐρευνηταὶ τοῦ Γρηγορίου, ὡς ὁ καρδινάλιος Jean Daniélou, εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον τὸ ὑπὸ τοῦ Aloys Grillmeier ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Die theologische und sprachliche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalkedon» ἀναφερόμενον, ὅτι «die Kappadokien blieben in ihrer Wirksamkeit beschränkt, da sie keine

* Ἡ μελέτη αὕτη ἀνεκοινώθη γαλλιστὶ ὡς εἰσήγησις εἰς τὸ ἐν Ὁξφόρδῃ (Σεπτέμβριος 1967) συγκληθὲν Ε' Διεθνὲς Πατρολογικὸν Συνέδριον.

1. Ἰδὲ Ἡ. Δ. Μουτσούλα, «Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης». Ἀθῆναι 1965 σ. 219.

Nachfolger hatten»². Αὐτὴ αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διευπώθη οὐ μόνον εἰς τὴν τετάρτην ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἕκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ὑπῆρξεν ἡ συνεχίσασα τὴν ὑπὸ τῶν Καππαδοκῶν χαραχθεῖσα μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων χρυσὴν γραμμὴν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἐν μόνον σημεῖον.

Εἰς τὸ πρῶτον δογματικὸν ἔργον τοῦ «Περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος» τὸ συγγραφέν ἐν ἔτει 375³ ἀπευθυνόμενος ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸν ἱατρὸν Εὐστάθιον καὶ ὑπεραμυνόμενος τῆς ἐπὶ σαβελλιανισμῷ κατ' αὐτοῦ διατυπωθείσης κατηγορίας ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου ἀνηκόντων εἰς τὴν αἵρετικὴν ὁμάδα τῶν Ὀμοίων, ἐξάλλει οὐ μόνον τὴν ἐνότητα τῆς θεότητος, ἀλλὰ καὶ τὰς τρεῖς ἐν αὐτῇ ὑποστάσεις⁴.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τῆς θεότητος, τουτέστι τοῦ ταυτισμοῦ τῆς οὐσίας τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἐπικαλεῖται τὸν ταυτισμὸν τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἐπὶ λέξει ἀναγράφει: «Ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν (θεία φύσις) ὑψηλοτέρα τῆς τῶν ζητούντων ἐστὶ κατανοήσεως, ἐκ δὲ τεκμηρίων τινῶν περὶ τῶν διαφευγόντων τὴν γνῶσιν ἡμῶν στοχαστικῶς ἀναλογιζόμεθα, ἀνάγκη πᾶσα διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἡμᾶς χειραγωγεῖσθαι πρὸς τὴν τῆς θείας φύσεως ἔρευναν. Οὐκοῦν ἐὰν ἴδωμεν διαφερούσας ἀλλήλων τὰς ἐνεργείας τὰς παρὰ τοῦ πατρὸς τε καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργουμένας, διαφόρους εἶναι καὶ τὰς ἐνεργούσας φύσεις ἐκ τῆς ἑτερότητος τῶν ἐνεργειῶν στοχαζόμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὰ διεστῶτα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον πρὸς τὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδος ἀλλήλοις συνενεχθῆναι (οὔτε ψύχει τὸ πῦρ οὔτε θερμαίνει ὁ κρύσταλλος), ἀλλὰ τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ συνδιαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ αἱ παρὰ τούτων ἐνεργεῖαι. Ἐὰν δὲ μίαν νοήσωμεν τὴν ἐνεργεῖαν πατρὸς τε καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου ἐν μηδενὶ διαφέρουσάν τι ἢ παραλλάσσουσαν, ἀνάγκη τῇ ταυτό-

2. Das Konzil von Chalkedon, Geschichte und Gegenwart, Band I Der Glaube von Chalkedon, Würzburg 1962 σ. 144.

3. Jean Daniélou, «La chronologie des oeuvres de Grégoire de Nysse». *Studia Patristica* vol. VII, Berlin 1966 σ. 162.

4. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ ὅρος «ὑπόστασις» δὲν ταυτίζεται ἐνταῦθα πρὸς τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ πρόσωπον. (Ἴδὲ Marcel Richard, *L' introduction du mot hypostase dans la théologie de l' Incarnation*, *Mélanges de science religieuse* 1945 σ. 6-9). Τὸν ταυτισμὸν τοῦτον ὑποστάσεως καὶ προσώπου παρατηροῦμεν τὸ πρῶτον εἰς τοὺς δύο Καππαδόκας Γρηγορίους, τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Νύσσης. Διὰ τὸν Ἀπολινάριον, ὅστις πρῶτος ἐχρησιμοποίησε τὸν ὅρον «ὑπόστασις» ὑπὸ χριστολογικῆν ἔννοιαν ἢ ὑπόστασις ταυτίζεται μετὰ τῆς οὐσίας (σχετικῶς ἰδὲ κατωτέρω). Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον πιστεύομεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀποδεχόμενος μίαν ὑπόστασιν ἐν τῷ Ἰῶ ἀπεδέχετο καὶ ἐν πρόσωπον. Οἱ ὅροι «δουλικὸν πρόσωπον», «θεοδόχος ἄνθρωπος», «ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος» κ.λ.π. ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ὅρου «δουλικὸν πρόσωπον» ὁ Γρηγόριος ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου χρησιμοποιοῦμενον ὅρον «δούλου μορφῆ» (Φιλιππ. β' 7). Σχετικῶς ἰδὲ Ἡ. Δ. Μουτσούλα, «Ἡ σάρκωσις...» ἐνθ' ἀν. σ. 122.

τητι τῆς ἐνεργείας τὸ ἠνωμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι»⁵. Ὑπάρχει τις, ὅστις δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη, ἡ τόσον σαφῶς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου διατυπωμένη, δὲν ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ ἔρου τῆς ἑκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου; Βεβαίως ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ ταύτην προκειμένου περὶ τῆς Τριάδος, διότι δὲν εἶχε τεθῆ τὸ σχετικὸν χριστολογικὸν θέμα. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, εἶναι ἡ ἀμεσος σχέσις ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργείας. Ἐὰν λάβωμεν ὡς βάσιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν ἄλλων Πατέρων, ἡ ὑπὸ τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀποδοχὴ μιᾶς ἐνεργείας ἐν τῷ Χριστῷ θὰ εἶχεν ὡς φυσικὸν ἐπακλόουθον τὴν ἀποδοχὴν μιᾶς φύσεως. Ἀντιθέτως ἡ ὑπὸ τῆς συνόδου ταύτης διατυπωθεῖσα διδασκαλία τῆς ὑπάρξεως δύο ἐνεργειῶν ἐν τῷ Χριστῷ εἶναι φυσικὸν ἐπακλόουθον τῆς ὑπάρξεως δύο φύσεων ἐν αὐτῷ.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων δογματικῶν ἔργων του, ἄτινα συνεγράφησαν μετὰ τὸ 380 μ.Χ. ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα ὁ «Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς» λόγος του συγγραφεὶς κατὰ τὸν χειμῶνα 382-383 καὶ τὸ «Πρὸς Θεόφιλον κατ' Ἀπολιναριστῶν» ἔργον του συγγραφέν τῷ 385⁶. Λίαν ἐνδιαφέροντα ὅμως στοιχεῖα ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὰ κατὰ τοῦ Εὐνομίου συγγράμματα τούτου (συγγραφέντα ἀπὸ τοῦ 381 μέχρι τοῦ 384), ὡς καὶ εἰς λόγους καὶ ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν πρῶτον λόγον του εἰς τὸ Πάσχα καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν Εὐσταθίαν ἐπιστολήν του. Τέλος σημειωτέα καὶ τὸ «Εἰς τὸ ὅταν ὑποταγῆ αὐτῷ τὰ πάντα» (Α' Κορ. ιε' 28) ἔργον του, πρὸς δὲ καὶ ὁ Κατηχητικὸς αὐτοῦ Λόγος. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔργα συνεγράφησαν περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Γρηγορίου, ὅτε ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἶχε προσλάβει τὴν ὀριστικὴν τῆς μορφῆς. Πρὶν ὅμως ἔλθωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου, ἃς ἐκθέσωμεν ἐν ὀλίγοις τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπολιναρίου, ἥτις καὶ ὑπῆρξε ὁ κύριος στόχος τοῦ Γρηγορίου.

Ὁ Ἀπολινάριος ἐκ τῶν κυριωτέρων πολεμίων τοῦ Ἀρείου καὶ ὑπερασπιστῆς τοῦ δόγματος τοῦ «ὁμοουσίου» ἀπεδέχετο, ὅτι ὁ σαρκωθεὶς Λόγος προσέλαβε σάρκα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας καὶ ψυχὴν ἄλογον οὐχὶ ὅμως ψυχὴν λογικὴν⁷, τὴν θέσιν τῆς ὁποίας κατέλαβεν ὁ Λόγος. Οὗτος ὡς καὶ ὁ Ἀθανάσιος ἐχρησιμοποιεῖ τὸ βιβλικὸν χριστολογικὸν σχῆμα Λόγος-σὰρξ (Ἰωάν. α' 14).

5. Πρὸς Εὐστάθιον περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Gregori Nysseni, Opera Dogmatica Minora, vol III pars I, Ed. Fr. Mueller, Leiden 1958 σ. 10-11. Πρβλ. «Οὐκοῦν ἡ τῆς ἐνεργείας ταυτότης ἐπὶ πατρός τε καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος δεῖκνυσι σαφῶς τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον. Ἐνθ' ἄν. σ. 13. Πρβλ. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς. Ἐκδ. F. Mueller ἐνθ' ἄν. σ. 179 «...πῶς δ' ἄν ἡ τῆς φύσεως ταυτότης τῇ διαφορᾷ τῶν θελημάτων ἐμφαίνουτο; ... εἰ οὖν διάφορος ἐπὶ πατρός καὶ υἱοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θελήματος, διάφορον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὴν ἐκατέραν φύσιν ὁμολογήσουσιν».

6. Jean Daniélou, «La chronologie...» ἐνθ' ἄν. σ. 163, 167.

7. Ὁ Ἀπολινάριος ἀπεδέχετο τὴν ὑπαρξίν τριῶν συστατικῶν στοιχείων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ οὐχὶ δύο. Σχετικῶς ἰδὲ Charles Raven, Apollinarism, Cambridge 1923 σ. 171.

Ἀμφότεροι ἐπρέσβευον, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὁ ἐνεργῶν πάσας τὰς πράξεις ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ αἱ ἀδυναμῖαι συνδέονται πρὸς τὸ σῶμα. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνίστατο εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ Λόγου ἀπὸ τὸ σῶμα⁸. Πάντως ὁ Ἀθανάσιος, καίτοι δὲν ὁμιλεῖ περὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς τοῦ Χριστοῦ πρὸ τῆς Συνόδου τοῦ 362, ἐν τούτοις δὲν ἀρνεῖται ταύτην. Ἀντιθέτως κατὰ τὸν Ἀπολιναρίου ἡ ὑπαρξίς ἀνθρωπίνης λογικῆς ψυχῆς δηλ. δύο νοῶν θὰ ὠδήγει εἰς τὴν ὑπαρξίν δύο θελήσεων καὶ κατὰ συνέπειαν δύο προσώπων. Κατ' αὐτὸν «δύο τέλεια ἐν γενέσθαι οὐ δύναται». Τὸ σφάλμα αὐτοῦ ἦτο ὅτι συνεταῦτιζε τὴν θέλησιν πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν φύσιν⁹.

Τὸν κίνδυνον ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολιναρίου εἶχεν ἤδη ἐπισημάνει ἀπὸ τοῦ 376 ὁ Μ. Βασίλειος εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν πάππαν Δάμασον. Τόσον ἡ σύνοδος τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 379 ὅσον καὶ ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) κατεδίκασαν ταύτην. Εὐθύς ἐν συνεχείᾳ οἱ δύο Γρηγόριοι Ναζιανζηνὸς καὶ Νύσσης σχεδὸν ταυτοχρόνως καταπολεμοῦν δι' ἄλλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων τὸν Ἀπολιναρίου. Ὁ μὲν Ναζιανζηνὸς διὰ τῶν δύο ἐπιστολῶν του πρὸς Κληδόνιον (Ἐπ. 101 καὶ 102)¹⁰ ὁ δὲ Νύσσης διὰ τῶν προαναγραφέντων συγγραμμάτων καὶ ἰδίᾳ τοῦ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου λόγου του, ὅστις σημειωτέον εἶναι καὶ ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου διασωθέντων ἡμῖν ἔργων τοῦ Γρηγορίου τὸ κατὰ περισσότερον συστηματικὸν τρόπον ἀναιροῦν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου πολεμικὴν του ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ πολλὰς ἐκφράσεις, αἵτινες ὠδήγησαν εἰς παρεξηγήσεις. Ὁ ἴδιος παραπονεῖται ὅτι ἄλλοι τὸν κατηγοροῦν δι' Ἀπολιναρισμὸν — προφανῶς οἱ χωρίζοντες ὁ ξέως τὰς δύο φύσεις ἔχοντες τὰς ρίζας αὐτῶν εἰς τοὺς Ἐβιωνίτας — καὶ ἄλλο ὅτι ἀποδέχεται δύο υἱοὺς δηλ. ἐπὶ διφυσιτισμῷ, ὅψ' ἦν ἐννοίαν ἤρχιζε νὰ εἶνα ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας¹¹.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος παρ' ὅτι χρησιμοποιεῖ ὠρισμένας παρακεκινδυνευμένας εἰκόνας, ἔβλην τὴν διδασκαλίαν του προσπαθεῖ νὰ στηρίξῃ εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν. Οὕτως ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀλήθειαν, καθ' ἣν ὁ Κύριος προσέλαβε πλήρη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μετὰ τῆς λογικῆς ψυχῆς, χρησιμοποιεῖ τὴν βιβλικὴν εἰκόνα τοῦ ἀπολωλότος προβάτου. Τονίζει δέ, ὅτι ὁ Λόγος

8. Ὁ ἴδιος καταπτέρω τὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διαφορὰν τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὅστις χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα Λόγος—ἄνθρωπος.

9. Σχετικῶς ἰδὲ Ἡ.Δ. Μουτσούλα, «Ἡ σάρκωσις...» ἐνθ' ἄν. σ. 117 ὕπ. 1.

10. Αὗται πιθανώτατα ἐγράφησαν τῷ 382. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν Emile Mersch, «Le corps mystique du Christ». Etudes de théologie historique, tome I Paris-Bruzelles 1951 σ. 450.

11. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ'). Gregorii Nysseni Epistulae vol VIII, II. Ed. G. Pasquali Leiden 1959 σ. 26, PG 46, 1024 A. Πρβλ. Ἐπιστ. πρὸς Θεόφιλον κατ' Ἀπολιναριστῶν, Gregorii Nysseni, Opera Dogmatica Minora ἐνθ' ἄν. σ. 124, P.G. 45, 1272 B. Ἰδὲ Jean Daniélou, «La chronologie...» ἐνθ' ἄν. σ. 164.

ἀνέλαβε ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων «ὄλον τὸ πρόβατον οὐ μόνον τὴν τοῦ προβάτου δοράν, ἵνα ἄρτιον ποιήσῃ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀνακραθέντα πρὸς τὴν θεότητα. Καὶ οὕτως οὐδὲν ἀφῆκε τῆς φύσεως ἡμῶν, ὃ οὐκ ἀνέλαβεν ὁ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας. Ἡ δὲ ψυχὴ ἁμαρτία οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ δεκτικὴ ἁμαρτίας ἐξ ἀβουλίας ἐγένετο, ἣν διὰ τοῦτο ἀγιάζει διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως, ἵνα τῇ ἀπαρχῇ ὄλον συναγιασῇ τὸ φύραμα»¹².

Ὁ Λόγος εἶναι ὁ ἐνεργῶν τὴν κάθαρσιν καὶ ἐπομένως τὴν θέωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Αὕτη ἐγένετο προοδευτικῶς ἀπὸ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κορυφωθείσα καὶ ὀλοκληρωθείσα μετὰ τὴν ἀνάστασιν¹³. Ἡ θέωσις ἐγένετο ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Λόγου, δι' αὐτῆς δὲ ἐθέωθη «ἅπαν τὸ ὁμογενές»¹⁴. Ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν ἐκ τῶν ἐρευνητῶν, ὅτι ὁ Κύριος δὲν προσέλαβε ἀτομικὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, εἶναι ἐσφαλμένος¹⁵. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ἡ θεότης ἔμεινεν ἀναλλοίωτος. Ἡ μεταβολὴ συνετελέσθη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐπὶ λέξει ἀναγράφει: «Καὶ ὡς οὐκ ἐφθάρη ἡ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι γενομένη, οὕτως οὐδὲ εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη τὸ τρεπτόν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἱασαμένη»¹³. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν

12. Λόγος Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν. Ἐκδ. W. Jaeger τομ. II, Leiden 1960 σ. 386, P.G. 45, 545CD. Τὴν εἰκόνα τοῦ προβάτου χρησιμοποιεῖ καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάληψιν (P.G. 46, 692A), ὡς καὶ εἰς τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον (P.G. 46, 725A). Πρβλ. καὶ Ἀ'Εξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν Ἄσμάτων». λόγος β', Gregorii Nysseni in Canticum Canticozum, Ed. H. Langerbeck vol VI, Leiden 1960 σ. 61, P.G. 44, 801A «...ἐν γὰρ ἐστὶ πρόβατον πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἣν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέλαβες».

13. Τοῦτο οὐδόλλως σημαίνει, ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἦτο τέλειος Θεὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς.

14. «Ὁ δι' ἡμᾶς γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῖν μονογενῆς, ἀδελφοῦς ἡμᾶς ἑαυτοῦ ποιήσῃ, προσάγει τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον τῷ ἀληθινῷ Πατρί, ἵνα δι' αὐτοῦ ἅπαν τὸ ὁμογενές ἐφελκύσῃται». Εἰς τὸ ἀγ. Πάσχα λόγ. α' P.G. 46, 628A. Ἴδὲ καὶ Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου τόμ. I Gregorii Nysseni, Ed. W. Jaeger vol. I, ἐνθ' ἄν. σ. 294 P.G. 45, 889D ἐνθα: «...ὅθεν ὑμεῖς ἀπεφοιτήσατε σάρκες καὶ αἷμα διὰ τὴν ἁμαρτίαν γενόμενοι, ἐκεῖ πάλιν ὑμᾶς ἀναλαβὼν ἐπανήγαγεν ὁ δι' ἡμᾶς κεκοινωνηκὸς σαρκὸς τε καὶ αἵματος». Θὰ ἦτο ἀξία ἰδιαιτέρας μελέτης ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῶν μνημονευθέντων ὄρων «ἀνέλαβε», «συνῆψε», «προσήγαγε», «προσφκείωσε», «ἐπανήγαγε». Ταῦτα πάντα τὰ ἐνεργητικὰ ρήματα ἀναφέρονται εἰς τὴν θείαν φύσιν τοῦ Λόγου. Αὕτη ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην. Ἡ θέωσις τοῦ ὄλου φυράματος ἐγένετο μέσῳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου, ἐν ἀρρήκτῳ βεβαίως πάντοτε ἐνώσει μετὰ τῆς θείας. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ρῆμα «ἐφελκύσῃται» τοῦ προμνημονευθέντος χωρίου τῆς εἰς τὸ ἀγ. Πάσχα ὁμιλίας τοῦ Γρηγορίου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Λόγου. Τὸ αὐτὸ ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν καὶ ὡς πρὸς τὸ ρῆμα «συνεφελκύσῃται», ὅπερ σαφέστερον παντὸς ἄλλου ἐκφράζει τὸν ρόλον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου ἐν τῷ ἔργῳ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

15. Σχετικῶς ἴδὲ Ἡ. Δ. Μουτσούλα, «Ἡ σάρκωσις...» ἐνθ' ἄν. σ. 127-132.

16. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἄν. σ. 24, P.G. 46, 1020C. Πρβλ. «Καὶ ὁ μονογενῆς Θεός, ὃ ὦν ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς, οὗτός ἐστιν ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου. Ὅτε δὲ ἡμῖν

ἀπετέλεσε τὴν βάσιν διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ὄρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ δὴ τοῦ «ἀτρέπτως»;

Ὁ Κύριος ἐπέτυχε «τὴν τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας φύσεως ἐξομοίωσιν τε καὶ ἔνωσιν»¹⁷, «τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὴν τῆς θεότητος μετουσίαν ἄγων»¹⁸. Οὕτως («ἐν τὰ δύο διὰ τῆς ἀνακράσεως γέγονεν»¹⁹. Ἰδιαίτερος τονίζει ὅτι ὁ ὅλος ἄνθρωπος «προσεφύη» τῇ θεότητι²⁰. Ἡ πρόσληψις ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τοῦ Λόγου δὲν αἶρει τὴν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὑπαρξίν πλήρους τῆς θεότητος ἐν αὐτῷ. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ὁ Κύριος ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐπιγείου ζωῆς του. «Ἀμαρτίαν γάρ, φησίν, οὐκ ἐποίησεν· οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ οὐ μετὰ τι χρονικὸν διάστημα περὶ αὐτὸν θεωροῦμεν, ἀλλ' εὐθύς ὁ ἐν Μαρίᾳ ἄνθρωπος²¹ ἐν ᾧ ὠκοδόμησεν ἡ Σοφία τὸν ἴδιον οἶκον, τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς φυράματος ἦν, ὁμοῦ δὲ τῇ ἐπελεύσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνῶσαν ἦν φύσει τῇ ἰδίᾳ, εὐθύς ἐκεῖνο ἐγένετο»²². Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ λέξις «εὐθύς», τὴν ὁποῖαν ὁ Γρηγόριος ἐπαναλαμβάνει δις ἐντὸς τῆς αὐτῆς φράσεως. Δηλοῖ, ὅτι ὁ Λόγος ἤδη ἀπὸ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπῆρξε τέλειος Θεός. Ὡς ἐν συνεχείᾳ ἀναγράφει: «Ἐπεὶ οὖν ἀπειρόν τί ἐστι καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύναμις, βραχὺ δὲ καὶ οὐτιδανὸν τὸ ἀνθρώπινον, ἅμα τε ἐπῆλθε τὸ πνεῦμα τῇ παρθένῳ καὶ ἡ τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς τοιαύτης ἀφορμῆς πηγνύμενον σκῆνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπίνης σαπρίας συνεπεσπάσατο· ἀλλ' ὅπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, πλὴν ἀλλὰ πνεῦμα καὶ χάρις καὶ δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς θείας δυνάμεως τῆς

ἐκ τῶν κόλπων ἐφάνη, καθ' ἡμᾶς ἠλλοιώθη· ἐπεὶ δὲ τὰς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐμάξας, πάλιν ἐπανήγαγε τὴν ἐν ἡμῖν γενομένην χεῖρα καὶ καθ' ἡμᾶς χρωσθεῖσαν ἐπὶ τὸν ἴδιον κόλπον (κόλπος δὲ τῆς δεξιᾶς ὁ Πατήρ), τότε οὐ τὸ ἀπαθὲς τῆς φύσεως εἰς πάθος ἠλλοίωσεν, ἀλλὰ τὸ τρεπτόν τε καὶ ἐμπαθὲς διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀτρέπτον κοινωνίας εἰς ἀπάθειαν μετεστοιχείωσεν». Εἰς τὸν βίον Μουσώως, Ἐκδ. H. Musurillo σ. 42 P.G. 44, 336A. Πρβλ. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἀν. σ. 23, P.G. 46, 1020B.

17. Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου τόμ. δ' Ἐκδ. W. Jaeger... ἐνθ' ἀν. σ. 155, P.G. 45, 733B.

18. Ἐνθ' ἀν. σ. 142, P.G. 45, 730B.

19. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικῶς, Ἐκδ. F. Mueller... ἐνθ' ἀν. σ. 161, P.G. 45, 1165D. Πρβλ. ἐνθ' ἀν. σ. 207 PG 45, 1232C.

20. Πρβλ. ἐνθ' ἀν. σ. 152, 160, P.G. 45, 1153 A, 1165B.

21. Εἶναι σαφές, ὅτι διὰ τῆς φράσεως «ὁ ἐν Μαρίᾳ ἄνθρωπος» ὁ Γρηγόριος καταπολεμεῖ ὑπαρχούσας ἀκόμη δοκητιστικὰς τάσεις. Ἦδη πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἀθανάσιος εἰς τὴν πρὸς Ἐπίκτητον ἐπιστολήν του (παρ. 5 καὶ 7) τονίζει, ὅτι «ἐκ Μαρίας ἔλαβε σάρκα ὁ Κύριος». Ἐκδ. G. Ludwig. Jena 1911 σ. 8 κ. ε. καὶ 11 κ. ε. P.G. 26, 1057B, 1061A. Πρβλ. «Ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου» τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως.

22. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἀν. σ. 24-25, P.G. 46, 1021AB.

κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ιδιότητος ἐκλαμπούσης»²³. Ὡς ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὀλίγον ἀνωτέρω ἀναγράφεται «ὁ οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θεϊαν δύναμιν μεταστοιχειώσας, ἄπηρον αὐτὴν καὶ ἄνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἁμαρτίας γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωσιν οὐ προσδεξάμενος»²⁴.

Ἡ ἔννοια τῆς «μεταστοιχειώσεως» χρήζει ἰδιαιτέρας ἐπεξηγήσεως, δεδομένης τῆς ὑπὸ τινων νεωτέρων ἱστορικῶν διατυπωμένης κατὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης κατηγορίας ἐπὶ Μονοφυσιτισμῷ.

Εἰς τὸ ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ «κατὰ Εὐνομίου» ἔργου τοῦ Γρηγορίου χωρίον, περὶ τοῦ ὁποίου ποιούμεθα λόγον εὐθὺς κατωτέρω, διατυποῦται ὀρθοδόξως τὸ δόγμα τῆς σχέσεως τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ ἐξ ἀφορμῆς τῆς κατηγορίας τοῦ Εὐνομίου περὶ ἀποδοχῆς δύο υἱῶν. Ἐν αὐτῷ διαβλέπει τις τὴν διδασκαλίαν, ἣτις ἔλαβε τὴν τελικὴν διατύπωσιν καὶ ἀποσαφήνισιν ἐν τῷ ὄρω τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁵. Ὁ Γρηγόριος ἀναγράφει:

Ἡ σὰρξ «ἀνακραθεῖσα πρὸς τὸ θεῖον οὐκέτι ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἔροις τε καὶ ἰδιώμασι μένει, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τε καὶ ὑπερέχον ἀναλαμβάνεται, διαμένει δὲ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς σαρκὸς καὶ τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων ἢ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρῆται τούτων ἐκάτερον». Ὑφίσταται ἐπομένως ἄμεσος σχέσις μεταξὺ θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, χωρὶς νὰ ἐξαλειφῆται καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο διαφορὰ.

Τὰ ἰδιώματα ἐκατέρας φύσεως οὐδόλως μεταδίδονται εἰς τὴν ἑτέραν. «Ὁ Λόγος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν, ἡ σὰρξ δὲ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐγένετο χρόνων καὶ οὐκ ἂν τις ἀναστρέψας εἴποι ἢ ταύτην προαιώνιον εἶναι ἢ ἐν τοῖς ἐσχάτοις γεγενῆσθαι τὸν Λόγον· ἡ σὰρξ παθητικῆς ἐστὶ φύσεως, ἐνεργητικῆς δὲ ὁ Λόγος, καὶ οὔτε αὐτὴ δημιουργικὴ τῶν ὄντων οὔτε ἡ θεότης παθητικὴν ἔχει δύναμιν· ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος ἐν τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὔτε ἐξ αἰδίου τὸ ἀνθρώπινον οὔτε θνητὸν τὸ θεῖον. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν θεωρεῖται τρόπον». Παρὰ ταῦτα «διὰ τὴν συνάφειάν τε καὶ συμφυῆαν κοινὰ γίνεσθαι τὰ ἐκατέρας ἀμφοτέρω, τοῦ τε δεσπότητος τοὺς δουλικούς μύλωνας εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνοντος καὶ τοῦ δούλου τῇ δεσποτικῇ δοξαζομένου τιμῇ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ κυρίου τῆς δόξης ὁ σταυρὸς λέγεται καὶ πᾶσα

23. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἄν. σ. 25, P.G. 45, 1021BC.

24. Ἐνθ' ἄν. σ. 24, P.G. 46, 1021A. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου πρὸς Ἀδελφίον 4, P.G. 26, 1077A.

25. Εἴμεθα τῆς γνώμης, ὅτι ὁ E. Weigl (Christologie von Tode des Athanasius bis zum Ausbruch des Nestorianischen Streites (373-429) München 1925 σ. 78-79) ὑποτιμᾷ πως τὸν ρόλον τῶν Καππαδοκῶν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος. Ὡς ἤδη συνάγεται ἐξ ὧν ἀνεγράψαμεν (ἰδὲ ἐνθ' ἄν. σ. 260) ὁ Γρηγόριος ταυτίζει τὴν θέλησιν πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ κατὰ συνέπειαν ἀποδέχεται δύο θελήσεις ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. Πρβλ. Πρὸς τὰ Απολιναρίου Ἀντιρρητικὸς Ἐκδ. F. Mueller ἐνθ' ἄν. σ. 181 P.G. 45, 1193C.

γλώσσα ἐξομολογείται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς»²⁶.

Ὁ Γρηγόριος ἀποδεχόμενος τὴν μετάδοσιν τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο φύσεων ἀκολουθεῖ τὴν πρὸ αὐτοῦ πατερικὴν παράδοσιν. Οὐδόλως ἀποδέχεται «σύγχυσιν» τῶν δύο φύσεων πρὸς ἀπαρτισμὸν μιᾶς τρίτης²⁷. Βεβαίως εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι ἡ δίδουσα, ἐνῶ ἡ ἀνθρωπίνη ἡ ἀποδεχομένη²⁸ καθ' ὅσον «τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται»²⁹. Τοῦτο ὅμως δὲν προϋποθέτει τὸν ἀφανισμὸν τῆς διακρίσεως («ἐλάττονος καὶ κρείττονος»).

Ἐκτὸς τῆς λέξεως «ἀνάκρασις» καὶ τινων παρεμφερῶν («ἐνώσις», «δέχσθαι», «μεταλαβεῖν», «πρόσληψις», «προσφυῆναι», «ἀνάληψις»), ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ καὶ τὴν εἰκόνα τῆς σταγόνας τοῦ ὄξους, ἥτις πίπτουσα εἰς τὴν θάλασσαν «συμμεταποιεῖται τῇ θαλασσίᾳ ποιότητι»³⁰. Οὕτω καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου μετεποιήθη διὰ τῆς μετὰ τοῦ Λόγου ἐνώσεως³¹. Χρησιμοποιεῖ τὸ χωρίον τῆς Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου³², ἐνθα λέγεται, ὅτι «θὰ καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς»³³. Τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον θὰ λάβουν οἱ δίκαιοι εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον πιστεύομεν ὅτι καὶ τὸ περὶ τῆς μελίζεως τῆς σταγόνας ἐν τῇ θαλάσῃ παράδειγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ τὸν λυτρωτικὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τοῦ Κυρίου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον δυσκόλως συνάγεται ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου ἔργου τοῦ Γρηγορίου³⁴. Τὸ «τότε» τὸ ἀναφερόμενον

26. Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου τόμ. γ'. Ἐκδ. W. Jaeger τόμ. II ἐνθ' ἄν. σ. 130-131. P.G. 45, 705ABCD. Πρβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ Πρὸς Κληδόνιον ἐπίσκοπον κατὰ Ἀπολιναρίου P.G. 37, 180A.

27. Ἴδὲ Ἑ. Μουτσούλα, «Ἡ σάρκωσις...» ἐνθ' ἄν. σ. 143. Ἴδὲ καὶ τὴν 2αν ὑπόση-μείωσιν.

28. Πρβλ. «ἡ σὰρξ παθητικῆς ἐστὶ φύσεως, ἐνεργητικῆς δὲ ὁ Λόγος» τοῦ προμνημονευθέντος χωρίου τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Πρβλ. Ἀθανασίου Κατὰ Ἀρειανῶν λόγ. Α' 43, P.G. 26101A καὶ λογ. Γ' 41, P.G. 26, 409C-412A.

29. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἄν. σ. 25 P.G. 46, 1021B.

30. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς, Ἐκδ. F. Mueller... ἐνθ' ἄν. σ. 201 P.G. 45, 1224A. Ὁρθῶς ὁ F. Hilt παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τῆς εἰκόνας ταύτης ἐξαίρεται ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου τὴν δλην ὑπόστασιν αὐτῆς ἔχει ἐν τῷ Λόγῳ (Des heiligen Gregor von Nyssa Lehre von Menschen, Köln 1890 S. 160).

31. «... τῆς δὲ σαρκὸς τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὐσης, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀθανασίας πέλαγος...». Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς ἐνθ' ἄν.

32. Β' Κορ. ε' 4.

33. Πρβλ. πρὸς Θεόφιλον Κατὰ Ἀπολιναριστῶν. Ἐκδ. F. Mueller ἐνθ' ἄν. σ. 126, P.G. 45, 1276C. «Ἄλλὰ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη, ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἐξ ἀσθενείας ἔζησεν ἐκ δυνάμεως ἢ τε κατάρρα εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη, καὶ πᾶν, ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπίκρηρον ἀνακραθὲν τῇ θεότῃ ἐκεῖνο ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστίν».

34. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς, Ἐκδ. F. Mueller ἐνθ' ἄν. σ. 201, P.G. 45, 1221D-1224AB.

εἰς τὴν φράσιν: «συμμετεβλήθη καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον φύσιν· οὐ βάρος, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἡ κατὰ τὸ ποσὸν περιγραφή, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσεως εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκώδους φύσεως ἀναλαβούσης» ἐκ πρώτης τοῦλάχιστον ὄψεως καὶ ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀναφερόμενα εἶναι δύσκολον νὰ τοποθετηθῇ χρονικῶς εἰς τὴν πρὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως περίοδον ἢ εἰς τὴν μετὰ ταύτην. Ἐὰν ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην, τότε θὰ ἠδύνατό πως νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς μεταδόσεως τῶν ιδιωμάτων τῆς μιᾶς φύσεως ἐπὶ τὴν ἄλλην. Δεδομένου ὅμως ὅτι οὐδόλως ὁ Γρηγόριος ἀρνεῖται εἰς τὸ πρὸ τῆς ἀναστάσεως σῶμα τοῦ Κυρίου βάρος, εἶδος, χρῶμα κλπ., καθ' ὅσον ἐν ταύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο κατὰ δόκησιν καὶ οὐχὶ ἀληθές³⁵, πιστεύομεν, ὅτι ἡ τοσοῦτον θόρυβον προκαλέσασα εἰκὼν ἀναφέρεται εἰς τὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν θεωθὲν σῶμα τοῦ Κυρίου. Πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν τούτου χρησιμοποιοῦμεν τὴν ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ Εὐνομίου ἔργου του παράλληλον περικοπὴν τοῦ Γρηγορίου, ἥτις σημειωτέον εἶναι συνδεδεμένη πρὸς τὸν λυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Ἐν αὐτῇ χρησιμοποιεῖται τὸ ἐκ τῆς φυσικῆς παράδειγμα τοῦ ἀέρος, ὅστις ἔχει «ἐναπολειφθῆ» εἰς τὸ βάθος τοῦ ὕδατος. Ὡς ὁ ἀήρ, λέγει, ἀνατρέχει ἐπὶ τὸ συγγενές, τὸ δὲ ὕδωρ πολλάκις τῆ ἀναδρομῇ τοῦ πνεύματος συνεπαίρεται, ἐν λεπτῇ τινι καὶ ὑμενώδει τῇ ἐπιφανείᾳ τῷ ἀερώδει κύκλω περικυρτούμενον, οὕτω καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τῆς ἐγκειμένης τῇ σαρκὶ πρὸς ἑαυτὴν μετὰ τὸ πάθος ἀναδραμούσης καὶ ἡ περὶ αὐτὴν σὰρξ συνεπήρθη ὑπὸ τῆς θεϊκῆς ἀθανασίας ἀπὸ τῆς φθορᾶς συνανωσθεῖσα ἐπὶ τὸ ἀφθαρτον³⁶.

Ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ ὑπὸ τὰ ξύλα κρυπτομένου πυρός, τὸ ὁποῖον «φανεροῦται ἀναζωπυρούμενον». Οὕτω λέγει καὶ ὁ Κύριος κοίονει συγκαλύψας τὸ τῆς ζωῆς ἐμπύρευμα τῇ φύσει τοῦ σώματος ἐν τῇ κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίᾳ πάλιν ἀνήψε τε καὶ ἀνεζωπύρωσε τῇ δυνάμει τῆς ἰδίας θεότητος, τὲ νεκρωθὲν ἀναθάψας καὶ οὕτω τῷ ἀπίρῳ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν βραχεῖαν ἐκείνην τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴν ἀναχέας, ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο κάκεινο ἐποίησε, τὴν δουλικὴν μορφήν κύριον καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας Χριστὸν καὶ τὸν σταυρωθέντα ἐξ ἀσθενείας ζῶν καὶ δύναιμι καὶ πάντα ὅσα ἐν τῷ θείῳ Λόγῳ κατὰ τὸ εὐσεβὲς θεωρεῖται καὶ ἐν τῷ ἀναληφθέντι παρὰ τοῦ Λόγου ποιήσας· ὡς μὴ κατὰ τινὰ διαίρεσιν ἰδιαζόντως ἐφ' ἑκατέρου ταῦτα

35. Ἡ ἐπὶ δοκησιμῷ κατὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ὑπὸ τοῦ Ferdinand Christian Baur διατυπωθεῖσα κατηγορία (ιδὲ Vorlesungen über die Christliche Dogmengeschichte, Das dogma der alten Kirche, Zweiter Abschnitt, Leipzig 1866 S. 225) δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς καθόλου διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου. Ἴδὲ τὰ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Π. Τρεμπέλα (Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τόμ. Β' Ἀθῆναι 1959 σ. 92) ἀναφερόμενα σχετικά χωρία τοῦ Γρηγορίου.

36. Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου τόμ. γ' ἐνθ' ἀν. σ. 131, 132, P.G. 45, 708A.

δοκεῖν εἶναι, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἀναποηθεῖσαν τὴν ἐπικήρον φύσιν μεταλαβεῖν τὴν τῆς θεότητος δύναμιν, ὡς εἴ τις λέγοι ὅτι τὴν σταγόνα τοῦ ἕξους ἐμιχθεῖσαν τῷ πελάγει θάλασσαν ἢ μεῖζις ἐποίησε τῷ μηκέτι τὴν κατὰ φύσιν ποιότητα τοῦ ὑγροῦ τούτου ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἐπικρατοῦντος συμμένειν»³⁷.

Βασικὸν ὡσαύτως τυγχάνει τὸ ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου ἔργῳ τοῦ Γρηγορίου ἀναφερόμενον χωρίον, ἐνθα ἡ τροπὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ («πρὸς τὸ κρεῖττον») σαφῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν περίοδον³⁸.

Ἵπάρχει ὁμοίως καὶ ἐν χωρίῳ ἐκ τοῦ πρὸς Θεόφιλον κατ' Ἀπολιναριστῶν ἔργου τοῦ Γρηγορίου, ἐνθα οὗτος χρησιμοποιοῦν τὴν εἰκόνα τῆς «ἐν ἀπειρίᾳ πελάγει κατακραθεισῆς σταγόνας ἕξους» ἀναφέρει αὐτὴν εἰς τὸν χρόνον τῆς διὰ τῆς Θεοτόκου προσλήψεως ὑπὸ τοῦ Λόγου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῆς κατηγορίας περὶ δύο υἱῶν. Τὸ χωρίον ἐπὶ λέξει ἔχει ὡς ἐξῆς: «...ἡ δὲ προσληθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχὴ ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου θεότητος (ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνα χρώμενος) οἷόν τις σταγῶν ἕξους ἀπειρίᾳ πελάγει κατακραθειῖσα, ἔστι μὲν ἐν τῇ θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἰδιώμασιν. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυὰς ἀκολούθως ὑπενόητο, εἰ ἐν τῇ ἀφράστῳ τοῦ υἱοῦ θεότητι ἑτερογενῆς τις φύσις (ἐν) ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο, ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς ἢ μικρὸν ἢ φθαρτὸν ἢ πρόσκαιρον, τὸ δὲ δυνατὸν καὶ μέγα καὶ ἀφθαρτὸν καὶ ἀίδιον· ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῷ θνητῷ συνεπιθεωρουμένων ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι μεταποιηθέντων ἐν οὐδενὶ καταλαμβάνεται ἡ διαφορὰ (ὅπερ γὰρ ἂν τις ἴδῃ τοῦ υἱοῦ, θεότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἁγιασμός, ἀπάθεια), πῶς ἂν διαιροῖτο τὸ ἐν εἰς δυϊκὴν σημασίαν, μηδεμίᾳ διαφορᾶς τὸν ἀριθμὸν μεριζούσης»³⁹;

37. Ἔνθ' ἄν. σ. 132, 133, P.G. 45, 708 BC.

38. «...ἀλλὰ πάντοτε μὲν ὁ Χριστὸς καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας καὶ μετὰ τοῦτο ἄνθρωπος δὲ οὔτε πρὸ τούτου οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ. Οὔτε γὰρ πρὸ τῆς Παρθένου ὁ ἄνθρωπος οὔτε μετὰ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνοδὸν ἔτι ἡ σὰρξ ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμέν ποτε, φησί, κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν· οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σὰρξ διέμεινεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τρεπτόν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἄτρεπτον δὲ τὸ θεῖον, ἡ μὲν θεότης πρὸς τροπὴν ἐστὶν ἀκίνητον, οὔτε πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιουμένη οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον (τὸ μὲν γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρεῖττον οὐκ ἔχει)· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν Χριστῷ πρὸς τὸ κρεῖττον κέχρηται τῇ τροπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτὸν ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρόνου πρὸς τὸ ἀίδιον, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ κατεστηματισμένου πρὸς τὸ ἀσώματόν τε καὶ ἀσχημάτιστον. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς ἐνθ' ἄν. σ. 222, 223 P.G. 45, 1253AB.

39. Πρὸς Θεόφιλον κατ' Ἀπολιναριστῶν, ἐνθ' ἄν. σ. 126, 127, P.G. 35, 1276CD. Ὡς ἀναγράφει ἐν συνεχείᾳ «διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνότητα τῆς τε προσληθεῖσης σαρκὸς καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος ἀντιμεθίσταται τὰ ὀνόματα». Ἔνθ' ἄν. 127 P.G. 45, 1277A.

Τὸ χωρίον τοῦτο, παρ' ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀποκλίνει πρὸς τὸν μονοφυσιστισμὸν ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ὑπὸ τὴν «σταγόνα τοῦ ὄξους» ὑποκρύπτεται ἢ διὰ τῆς ἀμαρτίας φθαρεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις. Μετὰ ταύτης ἠνώθη ὁ Λόγος. Ὡς δὲ ἡ σταγὼν τοῦ ὄξους ἐξαφανίζεται ἐντὸς τοῦ ὕδατος τοῦ ὠκεανοῦ, χωρὶς ὁμοίως νὰ δυνηθῆ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὸ τὰς ἰδίας αὐτῆς ιδιότητας, οὕτω καὶ ἡ «θητή» ἀνθρωπίνη φύσις ἢ διὰ τῆς ἀμαρτίας φθαρεῖσα ἠνώθη μετὰ τοῦ Λόγου καὶ μετεποιήθη εἰς θεῖαν, χωρὶς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ θίξῃ ταύτην. «Τὸν γὰρ ἡμέτερον ρῦπον εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβὼν» ἀναγράφει εἰς τὸ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου ἔργον τοῦ «οὐκ αὐτὸς ἐμμολύνεται τῷ μιάσματι, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ καθαρίζει τὸν ρῦπον»⁴⁰. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐνώσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἀμαρτίας οὐχὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἀμαρτίας εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν ἐξαφάνισιν καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος συμφῶνως πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀνθρωπολογία, τῆς ὁποίας ἔχεται στερρῶς ὁ Γρηγόριος, ὑπῆρξεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης. «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν ἐκείνῳ πᾶσα κακίας φύσις ἐξηφανίσθη, ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, συνηφανίσθη δὲ μετὰ τῆς ἀμαρτίας ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ὁ ἐπακολουθῶν αὐτῇ θάνατος»⁴¹.

Θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ συνδυάζων τὸ ἀνωτέρω χωρίον πρὸς τὰ προαναγραφέντα, ὅτι ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἀμαρτίας ἐγένετο προοδευτικῶς — τοῦτο οὐδόλως σημαίνει, ὅτι ἐν τῷ Λόγῳ ὑπῆρξεν ἔστω καὶ διὰ μίαν στιγμὴν ἔχονος ἀμαρτίας — ὀλοκληρωθεῖσα κατὰ τὴν Ἀνάστασιν. Τοῦτο εἶναι σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν θεώρησιν καθόλου τῆς σαρκώσεως ὑπὸ τῶν Πατέρων, ἥτις δὲν ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν Γέννησιν, ἀλλ' εἰς ὅλον τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἔργον τοῦ Κυρίου τὸ ὀλοκληρωθὲν διὰ τῆς Ἀναστάσεως καὶ Ἀναλήψεως. Ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ὁ ρόλος τῆς θείας φύσεως ἐξαίρεται ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Κατ' αὐτόν, ὡς βεβαίως καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς Πατέρας ὁ Λόγος ἠνώθη πρὸς τὸν ὅλον ἄνθρωπον, ἐπομένως τόσον πρὸς τὸ σῶμα ὅσον καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ δύο εἶχον ἀνάγκην θεραπείας. Ὁ θάνατος ὁμοίως τοῦ Κυρίου δὲν συνίστατο κατὰ τὸν Γρηγόριον εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ Λόγου ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἡ θεότης, ἥτις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι καὶ μετὰ τῶν δύο ἠνωμένη—ἠνωμένη μετὰ τῆς ψυχῆς «ᾧδοποιεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ διὰ τοῦ ληστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον» ἠνωμένη ὡσαύτως μετὰ τοῦ σώματος «ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἀνῆρει τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου»⁴² —

40. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς ἐνθ' ἄν. σ. 171, P.G. 45, 1180.

41. «Εἰς τὸ ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα...» P.G. 44, 1313B.

42. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἄν. σ. 25, PG 46, 1021CD. Πρβλ. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς... Ἐκδ. F. Mueller ἐνθ' ἄν. σ. 153-154, P.G. 45, 1153D-

ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς διὰ τῆς Ἀναστάσεως τῶν διεστώτων ἐπανενώσεως⁴³. Ἡ ἐπανένωσις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῆς θεώσεως συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος⁴⁴. «Ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ τεχνητεύων Θεός, οὐ καινόν τι κάλλος ἐπ' αὐτῆς μηχανάται, ὁ μὴ πρότερον ἦν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πρώτην ἐπανάγει χάριν, δι' ἀναλύσεως τὴν τῷ κακῷ μελανθεῖσαν μεταχωνεύων πρὸς τὸ ἀκῆρατον».

Ἀξιόλογον εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς ἀκόμη χωρίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἡ τόσον παρεξηγηθεῖσα λέξις «μεταστοιχείωσις» καὶ τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ Λόγου μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξαφάνισιν τῆς ἁμαρτίας. «Καὶ ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ὢν ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς, οὗτός ἐστιν ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου. Ὅτε δὲ ἡμῖν ἐκ τῶν κόλπων ἐφάνη, καθ' ἡμᾶς ἠλλοιώθη· ἐπεὶ δὲ τὰς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐκμάξας, πάλιν ἐπανήγαγε τὴν ἐν ἡμῖν γενομένην χεῖρα καὶ καθ' ἡμᾶς χρωσθεῖσαν ἐπὶ τὸν ἴδιον κόλπον (κόλπος δὲ τῆς δεξιᾶς ὁ Πατήρ), τότε οὐ τὸ ἀπαθὲς τῆς φύσεως εἰς πάθος ἠλλοίωσεν⁴⁵, ἀλλὰ τὸ τρεπτόν τε καὶ ἐμπαθὲς διὰ τῆς πρὸς τὸ ἄτρεπτον κοινωνίας εἰς ἀπάθειαν μετεστοιχείωσεν»⁴⁶. Ἡ μεταστοιχείωσις ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς τὸ «τρεπτόν καὶ ἐμπαθὲς» καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καθόλου. Τὸ αὐτὸ σημειωτέον συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ὄρον «μεταποίησις». Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ φθαρτοῦ καὶ τοῦ θνητοῦ ἔνδυσιν τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας, ἐπετελέσθη δὲ διὰ τῆς ἀνακράσεως τῆς «ἀπαρχῆς ἡμῶν» τουτέστι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου πρὸς τὸν Θεόν⁴⁷.

1156C: «Διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τῷ ληστῇ τὸν παράδεισον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἴσῃσι τῆς φθορᾶς τὴν ἐνέργειαν». Πρβλ. εἰς τὸ "Αγ. Πάσχα λόγ. α' P.G. 46, 617A B. «...ἔτι ὄλον τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως εἰς τὴν θείαν φύσιν μετασκευάσαντος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸ πάθος οικονομίας οὐ θατέρου μέρους τὸ ἀπαξ ἐγγραθὲν ἀνεχώρησεν (ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα), ἀλλὰ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος ἡ θεότης ἐκουσίως διέξευξεν, ἑαυτὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἔδειξεν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου καταφθορὰν οὐκ ἐδέξατο, κατήργησε τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὠδοποίησε τῷ ληστῇ τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον εἰσοδὸν· καὶ τὰ δύο κατ' αὐτὸν ἐνεργεῖται, δι' ἀμφοτέρων τῆς θεότητος τὸ ἀγαθὸν κατορθούσης· διὰ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀφθαρσίας τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἰδίαν ἐστίαν ἐπιγομένης, τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον τῶν ἀνθρώπων ἐπάνοδον. Ἐπεὶ οὖν διπλοῦν μὲν τὸ ἀνθρώπινον σύγγραμμα, ἀπλῆ δὲ καὶ μονοειδὴς ἡ τῆς θεότητος φύσις, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς διαζεύξεως, οὐ συνδιασχίζεται τῷ συνθέτῳ τὸ ἀδιαίρετον, ἀλλὰ τὸ ἐμπαλιν γίνεται. Τῇ γὰρ ἐνόητι τῆς θείας φύσεως τῆς κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἀμφοτέροις οὔσης, πάλιν πρὸς ἄλληλα τὰ διεστώτα συμφύεται. Καὶ οὕτω γίνεται ὁ θάνατος μὲν ἐκ τῆς τῶν συμπεφυκότων διαίρεσεως, ἡ ἀνάστασις δὲ ἐκ τῆς τῶν διαιρεθέντων ἐνώσεως.

43. Κατηχητικὸς λόγος XVI, 6.

44. Πρβλ. ἐνθ' ἄν. XVI, 8,9.

45. Πρβλ. «οὐδὲν γὰρ ἁμαρτίας ἢ πλάνης ἔχον τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐνεσημήνατο ὁ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρων τὸ πρόβατον». Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς ἐνθ' ἄν. σ. 152, P.G. 45, 1153B.

46. Εἰς τὸν βίον Μωυσέως Ἔκδ. H. Musurillo σ. 42, P.G. 44, 336A.

47. Λόγος Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν, Ἔκδ. W. Jaeger ἐνθ' ἄν. σ. 387, P.G. 45, 548BC.

Αἱ προαναγραφεῖσαι ἐπόψεις ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὸ πρὸς Θεόφιλον κατ' Ἀπολιναριστῶν ἔργον τοῦ Γρηγορίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ἐγένετο λόγος. Ἀρνούμενος ὁ Γρηγόριος τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἀποδέχεται δύο υἱούς, ἐπικαλεῖται τὸ γεγονός τῆς διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου μεταβολῆς τοῦ θνητοῦ εἰς τὸ ἀθάνατον καὶ τοῦ τρεπτοῦ καὶ φθειρομένου εἰς τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀφθαρτον. Ἡ «μεταποίησις» αὕτη, ὡς ἀναγράφει, ἀποδεικνύει τὸ ἀβάσιμον τῆς κατηγορίας περὶ ἀποδοχῆς δύο υἱῶν. Ὁ Λόγος ὑπῆρξεν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. «Ἀμετάπτωτος καὶ ἀμετάθετος πᾶσα θεοπρεπὴς ἔννοια διὰ παντὸς περὶ τὸν μονογενῆ καθοράται». Μόνον εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ «ἀμαρτία καὶ κατάρρα δι' ἡμᾶς γεγονῶς κατὰ τὸν Ἀπόστολον θὰ εἶχεν ἀφήσει ἀνίατον τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν κατάρραν, θὰ εἶχε βᾶσιν ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἀπολιναρίου. Ἀλλὰ «τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη, ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἔζησεν ἐκ δυνάμεως ἢ τε κατάρρα εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη καὶ πᾶν, ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπείκρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι ἐκεῖνο ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστίν».

Ἐκ τῶν προαναγραφέντων εὐδῆλον καθίσταται, ὅτι συνάγονται τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

1) Οἱ Καππαδόκαι καὶ εἰδικώτερον ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης προπαρασκευάσαν τὴν ὑπὸ τῶν Δ' καὶ ΣΤ' οἰκουμενικῶν Συνόδων δοθεῖσαν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ χριστολογικοῦ προβλήματος. Τόσον οἱ ὄροι «ἀσυγχύτως»⁴⁸ καὶ «ἀτρέπτως»⁴⁹ ὅσον καὶ οἱ «ἀδιαιρέτως»⁵⁰ καὶ «ἀχωρίστως»⁵¹ ἀπορρέουν ἐκ τῆς καθόλου διδασκαλίας αὐτῶν. Ὡσαύτως ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ ταυτισμὸς τῆς «ὑποστάσεως» πρὸς τὸ «πρόσωπον» καὶ ἡ σύνδεσις τῆς «θειώσεως» πρὸς τὴν «φύσιν» καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν οὐσίαν, ὡς συνέβαινε προκειμένου περὶ τοῦ Ἀπολιναρίου, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ πρόδρομος τοῦ μονοφυσιτισμοῦ καὶ μονοθελητισμοῦ.

2) Τὰ κείμενα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης περιγράφων τὴν στενὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ἐμφανίζεται ἀποκλίνων πρὸς

48. «Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου τόμ. γ' Ἐκδ. W. Jaeger τόμ. II ἐνθ' ἄν. σ. 130, P.G. 45, 705B, ἐνθα χρησιμοποιεῖται τὸ ἐπίθετον «ἀσύγχυτος».

49. Κατὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός, Ἐκδ. F. Mueller... ἐνθ' ἄν. σ. 160, P.G. 45, 1165A «καὶ οὕτως ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ἀτρέπτως γενόμενος ἄνθρωπος». Πρβλ. ἐνθ' ἄν. σ. 168, 223, P.G. 45, 1176C, 1253B Πρβλ. Πρὸς Εὐσταθίαν (Ἐπιστ. γ') ἐνθ' ἄν. σ. 26 P.G. 46, 1024A.

50. «... τῷ γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἀδιαιρέτῳ καὶ τὸ διηρημένον εἰς ἔνωσιν ἄγει». Ἐνθ' ἄν. σ. 154, P.G. 45, 1156C.

51. Πρβλ. ἐνθ. ἄν. σ. 160 P.G. 45, 1165A «ἐνωθεὶς γὰρ τῇ μορφῇ τοῦ δούλου, ἦν ἔλαβε καὶ ἐν πρὸς αὐτὴν γενόμενος» καὶ σ. 161 P.G. 45, 1165D «ἐν τὰ δύο διὰ τῆς ἀνακράσεως γέγονε». Ὡσαύτως ἐνθ' ἄν. σ. 207 P.G. 45, 1232C «καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἀνακραθεῖσα τῇ θείᾳ φύσει ἐν πρὸς ἐκεῖνην ἐγένετο».

εἶδος τι μονοφυσιτισμοῦ ἀναφέρονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν σῶμα τοῦ Κυρίου⁵².

3) Ἡ εἰκὼν τῆς σταγόνος τοῦ ὄξους ἀναφέρεται εἰς τὴν πεπτωκυῖαν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἡ ἐξαφάνισις τῆς σταγόνος τοῦ ὄξους ἐν τῷ ὠκεανῷ οὐδὸλως σημαίνει ἐξαφάνισιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἐξαφάνισιν τῆς φθορᾶς καὶ ἀμαρτίας, ἥτις ἦτο ἀναποσπάτως συνδεδεμένη μετ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς πτώσεως καὶ ἐφεξῆς. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπανένωσις, ἐπομένως ἢ θέωσις ἤρξατο ἐν μὲν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Λόγου ἀπὸ τῆς προσλήψεως ταύτης διὰ τῆς Παρθένου καὶ συνεχισθεῖσα καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου ὀλοκληρώθη διὰ τῆς Ἀναστάσεως, ἐν δὲ τῇ ἀνθρωπότητι καθόλου ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως, ὅτε ἡ μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τοῦ Λόγου ἀδιασπᾶστως ἠνωμένη θεότης ἐπανήνωσε τὰ διεστῶτα καὶ ἀνέστησε κεκαθαρμένον πλέον τὸν «καινὸν ἄνθρωπον» τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντα⁵³.

52. "Ὅτε πρὸ δικταετίας εἴχομεν καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο κατόπιν συστηματικῆς, συγκριτικῆς μελέτης τῶν σχετικῶν χωρίων, δὲν εἴχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς μελέτας τοῦ Weigl καὶ τοῦ καθηγητοῦ Παναγιώτου Τρεμπέλα, οἱ ὅποιοι καταλήγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Τὸν κ. Καθηγητὴν εὐχαριστοῦμεν καὶ δι' ὀρισμαμένας ἀξιολόγους παρατηρήσεις του ἐπὶ τῆς καθόλου Χριστολογίας τοῦ Γρηγορίου.

53. Τὸ τρίτον ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀναγραφόμενων συμπερασμάτων ἐνισχύεται καὶ ἐξ ὧν ὁ π. J.R. Bouchet εἰς ἄρθρον του ὑπὸ τὸν τίτλον «A propos d'une image christologique de Grégoire de Nysse» (Revue Thomiste 1967, No 4, 584-588) δημοσιευθὲν ὄλιγους μῆνας μετὰ τὴν ἐν Ὁξφόρδῃ γενομένην ἀνακοίνωσιν τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐκπονηθείσης σχετικῆς μελέτης ἀναγράφει. Ὁ π. Bouchet, ὅστις συμφωνεῖ πρὸς ὅσα ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν «Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου...» (ἐνθ' ἄν. σ. 143-147) καὶ ἐν τῇ ὡς ἄνω ἀνακοινώσει ἀναγράφομεν ἀρνούμενος τὰς περὶ μονοφυσιτισμοῦ κατὰ τοῦ Γρηγορίου διατυπωθείσας κατηγορίας (μν. μελ. σ. 584), μελετᾷ εἰδικώτερον τὴν εἰκόνα τῆς «σταγόνος τοῦ ὄξους» καὶ ἐξαιρεῖ τὴν ἐλευθερίαν, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὴν περὶ «μίξεως» σχετικὴν διδασκαλίαν τῶν στωϊκῶν. Εἰδικώτερον ἐξαιρεῖ τὴν μετατροπὴν τῆς λέξεως «σταλαγμός», ἥτις ἀπαντᾷ εἰς προγενεστέρους συγγραφεῖς, εἰς «σταγών» προφανῶς ἐκ βιβλικῆς ἐπιδράσεως (σχετικῶς ἰδὲ μν. μελ. σ. 586-587) καὶ ἐπισημαίνει τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τοῖς στωϊκοῖς ἐγένετο λόγος περὶ μίξεως σταγόνος οἴνου καὶ οὐχὶ ὄξους. Κατὰ τὸν π. Bouchet ἡ μετατροπὴ αὕτη ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄξος μειγμένον μετὰ τοῦ ὕδατος τῆς θαλάσσης ἀπετέλει φάρμακον (ἐνθ' ἄν. σ. 587) καὶ ἐπομένως διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἠθελημένης μετατροπῆς τῆς εἰκόνας ἐξαιρεται ὁ θεραπευτικὸς χαρακτήρ τῆς σαρκώσεως (ἐνθ' ἄν. σ. 588).